

טורקיה והמזרח התיכון - בין אופוריה להתפכחות

גליה לינדנשטראוס

שנת 2010 הייתה במובנים רבים השנה שבה הגיעה הפעילות הטורקית במזרח התיכון לשיא. פרשת המשט לעזה במאי ותוצאות ההשתלטות בכוח של ישראל על האוניה "מאווי מרמרה" חיזקו את מעמדה של טורקיה בקרב דעת הקהל במדינות ערב, ובפרט את מעמדו של ראש ממשלתה, רג'פ טייפ ארדואן, שהפך למנהיג האהוד ביותר באזור.¹ היחסים בין טורקיה ושכנותיה הקרובות – סוריה, איראן ועיראק – המשיכו להשתפר. טורקיה גם המשיכה בניסיונות התיווך שלה באזור, ועל אף שלא הצליחה להביא לשינויים משמעותיים, היא נתפסה כגורם חשוב שיש להיוועץ עמו. נראה שסיום שנת 2010 הביא עימו את בלימת האקטיביזם הטורקי במתכונתו הנוכחית, בעיקר כיוון שגל המהפכות והמחאות בעולם הערבי, שהחל בטוניסיה בדצמבר 2010, וחוסר היציבות המסתמן באזור, יקשו על טורקיה להמשיך בכיוון שבו הייתה מעוניינת, אך גם בגלל תגובת הנגד במערב לכמה מההתפתחויות במדיניות החוץ הטורקית.

המהפכות בעולם הערבי עומדות בניגוד גמור, לפחות בטווח הקצר, לחזון הטורקי של קידום יציבות לשם שגשוג כלכלי. השפעותיהן האזוריות יביאו בהכרח לתקופה של ארגון מחדש, שמטיבה היא תקופה רגישה שבה קיים סיכוי רב יותר לאלומות, העלולה מצדה להיות מלווה בהאטה כלכלית. בהתבטאות נדירה, המתייחסת לקשיים ולא רק להישגים של מדיניות החוץ הטורקית, אמר שר החוץ הטורקי, אחמד דוואטולו, במאי 2011, שטורקיה חשה את המתח הנובע מהעובדה שהיא מנסה לשמור על יחסים טובים גם עם העמים במדינות השכנות לה וגם עם מנהיגי המשטרים בהן, ומהציפיות שנוצרות מכך, לפיהן טורקיה תעזור מצד אחד למשטרים שעומם יש לה יחסים טובים, ומצד שני תהיה קשובה לרחשי הציבור במדינות אלו.²

נראה שחזון "האיחוד המזרח תיכוני" – ביטוי שהטורקים נמנעו מלהשתמש בו, אך עם זאת קידמו רעיונות בכיוונו – נגוז לעת עתה. טורקיה ניסתה בשנים האחרונות לקדם מספר רב של יוזמות כלכליות, שלא היו רחוקות מחזונו של נשיא המדינה שמעון פרס בדבר "מזרח תיכון חדש", אם כי ללא ישראל.³ כך, למשל, תוכנן להרחיב את הסכמי הסחר החופשי הביטראליים, שנחתמו בשנים האחרונות בין טורקיה לבין סוריה, ירדן ולבנון, להסכם כולל על הקמת אזור סחר חופשי בין ארבע המדינות. טורקיה גם חתמה על הסכמים עם סוריה, ירדן ולבנון המבטלים את הדרישה לאשרת מעבר בין המדינות, וכן הייתה קיימת תוכנית לאפשר מעבר חופשי בגבולות לאזרחי אותן מדינות, בדומה לנהוג בין מדינות האיחוד האירופי.

הממד הכלכלי הוא ההסבר לחלק גדול מההתפתחויות במדיניות החוץ הטורקית בשנים האחרונות ול"גילוי מחדש" של המזרח התיכון. הכלכלה הטורקית, שהיא הכלכלה ה-17 בגודלה בעולם, שואפת להיות, עד לחגיגות מאה השנים לרפובליקה הטורקית (בשנת 2023), הכלכלה העשירית בגודלה בעולם. גודלה של טורקיה וקצב צמיחתה המרשים (ב-2010 היה קצב הצמיחה בה 8.9 אחוזים – השני בגודלו בקרב מדינות G-20, אחרי סין)⁴ מכתיבים הן את הצורך הגובר במשאבי אנרגיה, שימשיכו לאפשר קצב צמיחה זה, והן את הצורך בפיתוח וזיהוי שוקי ייצוא חדשים.

התרחבות האינטרסים הכלכליים הטורקיים במזרח התיכון מהווה גורם הממריץ את טורקיה ליותר מעורבות פוליטית באזור ומעניקה לה יכולת השפעה רבה יותר. מצד שני, קיומם של אינטרסים אלה גם מקשה על טורקיה בבואה לנקוט עמדה ביחס לחלק מהסכסוכים באזור, ולמעשה הופך אותה לשחקנית התומכת במידה רבה בהמשך הסטאטוס קוו.⁵ מגמה זו בלטה במיוחד בגיבוש המדיניות הטורקית ביחס למתרחש בלוב ובסוריה. בלוב יש לטורקיה אינטרסים כלכליים רבים וחוזים שנחתמו עם משטרו של מועמר קדאפי. חברות בנייה טורקיות רבות היו בעלות חוזים נרחבים בלוב וכ-25,000 אזרחים טורקיים שעבדו בלוב פונו על ידי טורקיה בתחילת המהומות שם. אינטרסים כלכליים אלה יכולים להסביר מדוע התנגדה טורקיה נחרצות בתחילת המשבר בלוב למעורבות בינלאומית בסכסוך הפנימי שם, וכן מדוע עברו כמעט שלושה חודשים עד שארדואן קרא בהתבטאות פומבית להסתלקותו של קדאפי.

מבחינת טורקיה, המתרחש בסוריה מאתגר עוד יותר. במובנים רבים, סוריה הייתה לדוגמה המובהקת ביותר של מדיניות "אפס הבעיות" שניסתה טורקיה לקדם אל מול שכנותיה. התחממות היחסים בין השתיים הייתה משמעותית: ממצב שבו סוריה וטורקיה היו על סף מלחמה ב-1998, הן הסכימו ב-2009 על שיתוף פעולה צבאי,

ובראשית 2011 טורקיה אף הביעה נכונות לאמן כוחות צבא סוריים.⁶ טורקיה היא גם שותפת הסחר הגדולה ביותר של סוריה.

עם התפשטות המהומות בסוריה קראה טורקיה לנשיאה, בשאר אל-אסד, להנהיג רפורמות. בהתבטאויות שונות מאז הדגישו הטורקים את העובדה שהם לחצו על אסד לקיים רפורמות זמן רב קודם לפרוץ "האביב הערבי". ארדואן סיפר שהיו לו בעבר שיחות ארוכות עם אסד, בהן הוא הדגיש את הצורך לבטל את חוקי החירום בסוריה, לשחרר אסירים פוליטיים, לשנות את שיטת הממשל ולהציג פוליטיקה רב-מפלגתית.⁷ בדומה לשינוי שחל במדיניות הטורקית ביחס ללוב, חל מפנה גם ביחס הטורקי למתרחש בסוריה – ממצב בו ארדואן התקשר באופן יומי לאסד בתחילת גל המהומות להרעה משמעותית ביחסים ולשימוש של ראש ממשלת טורקיה בכינוי "ברבריות" לתיאור פעולות הצבא הסורי.⁸ בעקבות דיכוי המהומות האלים בעיר חאמה בסוף יולי, אז נהרגו עשרות אנשים, שר החוץ הטורקי דוואטולו לא פסל את האפשרות שתהיה התערבות צבאית בינלאומית במתרחש בסוריה ואמר: "אף אחד לא יכול להישאר אדיש כאשר יותר ממאה אנשים נהרגים ביום אחד".⁹

קיומו של גבול משותף של יותר מ-800 ק"מ, כמו גם החשש של טורקיה מהתרחבות גל הפליטים מסוריה אליה, הביאו למדיניות טורקית זהירה, אם כי לעיתים מתריסה, ביחס למשטרו של אל-אסד. פיתוח היחסים בין שתי המדינות בשנים האחרונות נעשה מבחינת טורקיה, ממניעים אסטרטגיים, ולפיכך לא בהכרח תלוי במשטר בסוריה. עם זאת, סוגיות שנראה שנפתרו במסגרת "ירח הדבש" – כמו סוגיית השליטה בחבל הטאי (אלכסנדריה),¹⁰ סוגיית המים ופעולות של כורדים בדלנים באזור הגבול בין שתי המדינות – עלולות לצוץ שוב אם בשאר אל-אסד ייפול. העובדה שטורקיה אפשרה לגורמי אופוזיציה סוריים לערוך כינוסים פומביים בשטחה,¹¹ מעידה על כך שיש בטורקיה חשיבה על תרחישים שונים ביחס לעתיד המשטר בסוריה.

כללית ניתן לומר, שמדיניות החוץ הטורקית בשנים האחרונות הייתה דו-משמעית בשאלה האם על טורקיה לפעול לקידום ליברליזציה ותהליכי דמוקרטיזציה במדינות אחרות. כך, למשל, טורקיה הדגישה מצד אחד את העובדה שהבחירות לפרלמנט הפלסטיני ב-2006, בהן זכה חמאס לרוב, היו בחירות דמוקרטיות ויש לכבדן, ומצד שני שיפרה את יחסיה עם איראן ועם נשיא סודאן, עומר אל-בשיר, למרות ההפרות רחבות ההיקף של זכויות אדם במדינות אלו. התקווה הטורקית, או לפחות זאת של שר החוץ הטורקי, הייתה שטורקיה תוכל להדריך מדינות אחרות בתהליכי דמוקרטיזציה וכי אלה יהיו איטיים והדרגתיים. "האביב הערבי" שינה את פני הדברים; המתקוממים במדינות ערב השונות לא מוכנים לשינויים הדרגתיים, אלא דורשים שינוי משמעותי

ועכשיו. לכן נדרשת טורקיה לנקוט עמדות חד-משמעיות בעד או נגד שלטון מסוים. במקרה של מצרים, הדבר היה פחות בעייתי, כיוון שהיחסים בין אנקרה לקהיר תחת חוסני מובראכ היו ממילא מתוחים, אך במקרה של לוב, סוריה ואיראן המצב מבחינת טורקיה מסובך יותר. כך, למשל, הייתה אי-נוחות בטורקיה מכך שבמקביל לביקורו של נשיאה, עבדוללה גול, בטהראן, בפברואר 2011, דוכאו הפגנות של מתנגדי המשטר באיראן. במהלך מסיבת עיתונאים משותפת עם נשיא איראן, מחמוד אחמדינז'אד, גול יכול היה להתבטא רק באופן כללי ולומר שיש להיות קשובים לרחשי העם.¹²

נראה שהעמדה הדו-משמעית כלפי "האביב הערבי" יש בה כדי לפגוע בתדמיתה של טורקיה בדעת הקהל הערבית. זאת, דווקא בשעה שבמקומות רבים נדונה השאלה האם "המודל הטורקי", המצליח לשלב בין דמוקרטיה לאסלאם, יכול להיות ישים למדינות אחרות באזור – דבר האמור לזכות לכאורה את טורקיה ברווח תדמיתי.

התפתחויות בזירה הפנים-טורקית

העמדה הטורקית הדו-משמעית לגבי קידום תהליכי ליברליזציה במדינות אחרות נובעת גם מהעמדה הדו-משמעית של מפלגת הצדק והפיתוח כלפי תהליכי ליברליזציה בתוך טורקיה עצמה. שלטונה של מפלגה זו התאפיין ברפורמות ליברליות רבות בטורקיה, אך עם זאת, ישנה ביקורת הולכת וגוברת על הפרות חופש הביטוי במדינה. במיוחד עורר תרעומת מאסרם של תשעה עיתונאים וסופרים בטורקיה במאסר 2011. הם נאסרו בחשד לקשר לארגון "ארגנקון" – ארגון ימני-לאומני חשאי, שנטען כי תכנן התנקשויות ופיגועים בטורקיה כדי לגרום לאי יציבות ולהביא להפלת מפלגת הצדק והפיתוח. מעבר לספק שהוטל בעצם קיומו של קשר כזה נגד השלטון, מאסר עיתונאים וסופרים נתפס כצעד קיצוני. בנוסף לכך, הרפורמות הליברליות שאותן יזמה וקידמה מפלגת הצדק והפיתוח נתפסות אצל רבים ממבקריה ככלי לקדם את סדר היום הדתי שלה. ארדואן אף נתפס כמי שיש לו נטייה לאוטוריטאריות.

בבחירות הפרלמנטריות שנערכו ביוני 2011 זכתה מפלגת הצדק והפיתוח לניצחון מרשים, שאפשר לה להקים ממשלה ללא שותפות קואליציוניות. בהשוואה לבחירות הקודמות, אחוז המצביעים למפלגה גדל במעט (מכמעט 47 אחוזים בבחירות 2007 לכמעט 50 אחוזים בבחירות 2011); אחוז המצביעים למפלגת האופוזיציה המרכזית, מפלגת העם הרפובליקאית, גדל גם הוא (מכמעט 21 אחוזים ל-26 אחוזים); ואחוז המצביעים למפלגת האופוזיציה השנייה בגודלה, המפלגה הלאומית, אמנם הצטמצם במעט (מכ-14 אחוזים ל-13 אחוזים), אך היא הצליחה לעבור את אחוז החסימה

הגבוה בטורקיה (עשרה אחוזים). גם המועמדים העצמאיים (נציגי הכורדים) הצליחו להגביר את כוחם (מכחמישה אחוזים לכמעט שבעה אחוזים).¹³

על אף העלייה באחוזי הצבעה עבור מפלגת הצדק והפיתוח, חל צמצום במספר המושבים בפרלמנט שבהם זכתה (מ-331 מושבים מתוך 550 בבחירות 2007 ל-326 מושבים¹⁴ בבחירות הנוכחיות), בגלל אופי שיטת הבחירות. הצמצום במספר המושבים יכול להקשות על כוונות ארדואן להעביר בפרלמנט חוקה חדשה, ובפרט להעיב על מטרותו להפוך את המשטר הפרלמנטרי למשטר נשיאותי. שינוי זה דרוש לארדואן לאור התחייבותו שלא ירוץ פעם נוספת בבחירות פרלמנטריות, וכמובן לאור העובדה שלמעשה אין אישיות במפלגתו המתקרבת לרמת הפופולריות שלו.

חיזוק נוסף לקו שמתווה ארדואן בשנים האחרונות הושג כאשר הצמרת הבכירה של הצבא הטורקי (הרמטכ"ל וראשי זרועות היבשה, הים והאוויר) הודיעו על פרישתם המוקדמת ב-29 ביולי, 2011. כך הושלם למעשה תהליך ניטרול הצבא בטורקיה כשחקן פוליטי משמעותי. תהליך זה עמד במרכזה של מהפכה שקטה העוברת על טורקיה מאז עלתה מפלגת הצדק והפיתוח לשלטון לראשונה, בשלהי 2002. השילוב שבין ההצלחה בקלפי ומעצרו של עשרות קצינים בשנים האחרונות באשמה שהם נטלו חלק בכוונת הקשר נגד השלטון, הצליח להביא לכרסום במעמדו של הצבא שנתפס כ"מגן" החילוניות בטורקיה.

קשה עדיין להעריך אם הצבעת האמון, כפי שהשתקפה מתוצאות בחירות יוני 2011, וכן ההיחלשות הנוספת במעמד הצבא כשחקן פוליטי בזירה הפנים-מדינית, תגרום למפלגת הצדק והפיתוח לנקוט מדיניות לא מתפשרת, או דווקא תדרבן אותה לקדם רפורמות משמעותיות הדרושות לטורקיה, כמו למשל התקדמות בפתרון הבעיות הקשורות למיעוט הכורדי. עם זאת, החזרה של ארדואן באפריל 2011 לרטוריקה טורקית מסורתית, לפיה אין בעיה כורדית אלא רק בעיות של אזרחים כורדיים ספציפיים, אינה מבשרת טובות.¹⁵ אמנם, ניתן לראות התבטאות זו כחלק מתעמולת בחירות וניסיון שלא צלח לגרום לכך שהמפלגה הלאומית לא תעבור את אחוז החסימה, אך שימוש ברטוריקה כזאת לא מכשיר את הלבבות לצורך הפשרות הדרושות לפתרון בעיה זו. מעבר לכך, הבעיות עם המיעוט הכורדי כבר מזמן אינן מוגבלות רק לאזורים הדרום-מזרחיים של טורקיה. בעקבות הגירה פנימית גדולה בתוך המדינה, איסטנבול היא כיום העיר עם ריכוז הכורדים הגדול ביותר בעולם. התפרצות מחודשת של אלימות בקנה מידה נרחב מצד הכורדים, אם תתרחש, תשפיע אפוא באופן נרחב מבעבר על המתרחש ברחבי טורקיה. מבחינה זאת, התבטאותה של אחת הנציגות הכורדיות הבכירות, במאי 2011, שלתחושתה צפויים לקרות "דברים רעים", נתפסה בטורקיה

כמדאגיה.¹⁶ התפרצות מחודשת של אלימות בקנה מידה נרחב בטורקיה עלולה לזלוג גם אל תוך המדינות השכנות שבהן יש מיעוטים כורדים, ואף לסבך את כוונות היציאה של ארצות הברית מעיראק ב-2011.

היחסים עם המערב ועם ארצות הברית

על מדיניות החוץ של טורקיה השפיעה גם תגובת הנגד של המערב לגבי מה שנתפס כשינוי אוריינטציה טורקית. על אף ניסיונות חוזרים של בכירים טורקיים לטעון שלא חל שינוי כזה, במערב הייתה ספקנות רבה לגבי טענות אלו.¹⁷ כמה צעדים של טורקיה במחצית הראשונה של 2011 מצביעים על ניסיונותיה לסגת מהדימוי של "מי שנעה מזרחה". העובדה שלמרות התנגדותה הראשונית, טורקיה לא בלמה בסופו של דבר את כוונתה של ברית נאט"ו לקבל את הפיקוד על כוח ההתערבות הבינלאומי בלוב במאוס 2011, והיא עצמה לוקחת חלק בהתערבות זאת, מדגימה את המשך נאמנותה לברית. גם הגברת שיתוף הפעולה בין ארצות הברית לטורקיה על רקע המהפכות ואי-השקט בעולם הערבי, שבאה לידי ביטוי בין השאר בהתייעצויות טלפוניות תכופות בין ראשי השלטון בשתי המדינות, ממחישה שטורקיה רחוקה מלהפנות עורף למערב. בהקשר זה גם נמסר שראש הסי.אי.איי ביקר באופן חשאי בטורקיה, כדי לדון בהתפתחויות האזוריות, ובפרט במתרחש בסוריה.¹⁸ הנחתתם בשטח טורקיה, במאוס 2011, של שני מטוסי מטען איראניים שהיו בדרכם לסוריה והחרמת המטען של אחד מהם, גם הן נתפסו במערב כהתפתחות בכיוון הנכון.¹⁹ טורקיה גם הגיבה באופן חיובי להריגת מנהיג אל-קאעדה, אוסמה בן לאדן, על ידי כוחות אמריקאיים, והנשיא גול אף בירך על כך ואמר שהדבר "צריך לשמש כאזהרה לקבוצות טרור אחרות".²⁰ בכך חזרה טורקיה למעשה והדגישה את מחויבותה למאבק בטרור ואת ההכרה שההתמודדות עם פעולות טרור בשטחה אינה שונה מהמאבק העולמי בטרור. זוהי חזרה לרטוריקה הטורקית שהייתה קיימת עוד לפני עליית מפלגת הצדק והפיתוח לשלטון והיא שימשה בעבר בסיס לשיתוף הפעולה בין טורקיה למערב. לצד זאת, סיום תקופת הכהונה של טורקיה כחברה לא קבועה במועצת הביטחון של האו"ם, מפחית מהמתחים בינה ובין המערב, בעקבות חלק מההצבעות השנויות במחלוקת שלה במועצה.

התמורות בעולם הערבי והשיפור ביחסי טורקיה עם המערב אינם התפתחויות המנותקות זו מזו. על אף השינויים שחלו במדיניות החוץ הטורקית, הרי שבעקבות האירועים בעולם הערבי טורקיה היא המדינה העיקרית שעליה יכולה ארצות הברית להישען באזור. הדבר נובע לא מכך שהמחלוקות בין טורקיה לארצות הברית הן כיום

פחות חריפות משהיו בשנים קודמות, אלא מהעובדה שבעלות בריתה האחרות של ארצות הברית במזרח התיכון נחלשו משמעותית ו/או עברו תהליכי שינוי ההופכים אותן לפחות מהימנות מבחינתה. במצב הנוכחי, לאור החולשה האמריקאית וחולשת העולם הערבי "המתון", שותפה "עצמאית" כמו טורקיה היא למעשה האופציה הטובה ביותר מבחינת ארצות הברית.

היחסים עם ישראל

שיפור ביחסי טורקיה עם המערב, ובפרט עם ארצות הברית, יכול לתרום, אך לא להוות זרז בפני עצמו, לשיפור ביחסי טורקיה עם ישראל. היחסים בין שתי המדינות נמצאים עדיין בנקודת שפל: אף שטורקיה לא ניתקה את היחסים הדיפלומטיים עם ישראל, אין כיום שגריר טורקי בה, ודווח שישראל חוששת שטורקיה לא תאשר מחליף לשגרירה היוצא באנקרה, המסיים את תפקידו.²¹

סימן שאלה גדול ניצב עדיין על עתיד היחסים בין טורקיה לישראל בעקבות הסתבכות פרשת המשט לרצועת עזה במאי 2010 והקושי של הצדדים להגיע לפשרה בנושא זה. התקיימו מספר ניסיונות לשיחות פיוס, בהן ישראל הביעה נכונות להתנצלות מוגבלת שתתמקד בכשלים המבצעיים, ולתשלום פיצויים דרך קרן למשפחות ההרוגים. עם זאת, הדחיות המרובות בפרסום דו"ח ועדת הבדיקה שמינה מזכ"ל האו"ם, בראשות ראש ממשלת ניו זילנד לשעבר ג'פרי פלמר, מעידות על הקושי להביא את שני הצדדים לעמק השווה. מעבר לכך, הפגנות לציון יום השנה לאירוע ימשיכו להעיב על היחסים בין שתי המדינות גם בעתיד. התפתחות חשובה הייתה כאשר ארגון הסיוע הטורקי, IHH, הודיע שהאוניה "מאווי מרמרה" לא תפליג במשט שתוכנן ליוני 2011 בגלל "אילוצים טכניים", וכן שהוא לא ישלח אוניה נוספת כפי שתכנן – מה שתרם משמעותית לכך שיוזמת המשט השני לעזה נכשלה למעשה.²² ממשלת טורקיה אמנם טענה שאין לה יכולת להתערב בעצירת המשט לעזה, כיוון שמדובר ביוזמה לא ממשלתית, אך שר החוץ הטורקי התבטא בתחילת יוני 2011 כי כדאי להמתין ולראות מה יהיו ההשלכות של פתיחת מעבר רפיח על ידי מצרים והקמת ממשלת האחדות בין פת"ח לחמאס על המצב ברצועת עזה, לפני שמשט נוסף ייצא לדרכו.²³

למרות ההידרדרות ביחסים, הסחר בין ישראל לטורקיה חזר כמעט לרמה שהייתה ב-2008, ואת הנסיגה שהייתה בו ב-2009 מייחסים ברובה למשבר הכלכלי העולמי.²⁴ ברבעון הראשון של שנת 2011 הייתה טורקיה יעד הייצוא השלישי בגודלו של ישראל (בהשוואה ליעד הייצוא התשיעי שהייתה ברבעון הראשון של 2010).²⁵ בין מעט

הסימנים המעודדים ניתן למנות גם את הסיוע שהעניקה טורקיה לישראל בזמן השריפה שהתחוללה בכרמל בדצמבר 2010 ואת הגינויים של משרד החוץ הטורקי לפיגוע באיתמר ולמטען החבלה שהביא להתפוצצות אוטובוס בירושלים במארכס 2011. ראש ממשלת ישראל אף אמר לאחר הבחירות בטורקיה ביוני 2011: "אנחנו לא רוצים מערכת יחסים מתוחה. אנחנו רוצים לשפר את היחסים הללו".²⁶

כפי שהיה נכון במרבית התקופות הקודמות, שיפור היחסים בין ישראל לטורקיה תלוי גם ביחסי ישראל עם הפלסטינים ועם המדינות השכנות. נשיא טורקיה, גול, טען במאמר דעה **בניו יורק טיימס** שהשגת פריצת דרך בתהליך השלום הישראלי-פלסטיני היא קריטית ביחס לשאלה האם גל המהפכות הנוכחי בעולם הערבי יוביל ליותר דמוקרטיה ושלוש או לביסוס של משטרים רודניים ולסכסוכים.²⁷

התקדמות בתהליך השלום הישראלי-פלסטיני תוביל להפשרה מסוימת ביחסי טורקיה-ישראל, ואילו המשך הקיפאון ופרוץ אלימות מחודשת יגררו התבטאויות טורקיות חריפות נגד ישראל. טורקיה קיבלה בהתלהבות את הסכם הפיוס בין פת"ח לחמאס במאי 2011, ושר החוץ שלה היה בין הנוכחים בטקס החתימה עליו בקהיר. עם זאת, מי שתיווכה בין הצדדים ואפשרה השגתו של הסכם זה הייתה מצרים ולא טורקיה, דבר שכרסם בתדמית שהאחרונה מנסה לבנות לעצמה כמתווכת העיקרית באזור.

הסכם הפיוס הפנים-פלסטיני מהווה בעיני טורקיה הוכחה לכך שלא ניתן להתעלם מחמאס בתהליך המדיני, כפי שישראל דורשת. שר החוץ הטורקי אף טען, שלאור התבטאויותיה של ישראל בעבר כי אין עם מי לנהל משא ומתן כל עוד הפלסטינים מפוצלים, על כולם לברך על הסכם הפיוס בין חמאס לפת"ח.²⁸ טורקיה גם הודיעה שתהיה בין המדינות שיצביעו בעד וידחפו את ההכרה במדינה פלסטינית בעצרת האו"ם בספטמבר 2011.

סיכום

אם המומנטום המהפכני בעולם הערבי יימשך, השינויים הדרמטיים העוברים על האזור יקשו על טורקיה להתקדם בכיוון לו קיוותה בעבר. ניתן לצפות, לכן, לתקופה שבה טורקיה תעריך מחדש את מדיניותה ביחס למזרח התיכון. על אף העובדה שאחד המאפיינים של תקופת שלטונה של מפלגת הצדק והפיתוח הוא מדיניות חוץ אקטיבית, טורקיה עשויה להחליט לסגת, לפחות חלקית, מרמת המעורבות הגבוהה שלה במזרח התיכון. אמנם, לכאורה "האביב הערבי" אינו מייתר את מאמצי התיווך הטורקיים,

אך בטווח הארוך, אם מצרים תצליח להתאושש ממצבה הנוכחי, התחרות על מעמד הגורם המשפיע בעולם הערבי תהיה קשה יותר, וייתכן שתהווה חסם בפני המשך המעורבות הטורקית באזור.

יתרה מכך, הבעיות שכבר היו לטורקיה בניסיונות תיווך קודמים צפויות לשוב ולעלות: היעדר המשאבים הדרושים למספר הרב של יוזמות תיווך אותן רוצה לקדם שר החוץ הטורקי; העובדה שהמעורבות הטורקית הרבה מעוררת חשדות אצל חלק מהגורמים במזרח התיכון, כאילו מדובר בחזרתה של האימפריה העות'מאנית; וכן המצב בו לטורקיה עצמה יש בעיות לא פתורות, שלא רק מקשות עליה, אלא גם מעלות תמיהות לגבי יכולתה להיות מתווך. מעבר לכך, המנהיגות הטורקית הטילה בעבר את כל כובד משקלה בחלק מניסיונות התיווך, ולכן כישלונות תיווך נתפסו לעיתים ככואבים במיוחד. נוכח הקשיים שבהם נתקלה טורקיה בעבר, ולאור האתגרים הנוכחיים, נראה נכון לעתה, שטורקיה צפויה לנקוט משנה זהירות במדיניותה כלפי המזרח התיכון.

הערות

- 1 Shibley Telhami, "2010 Arab Public Opinion Poll," Brookings Institute, August 5, 2010, slide no. 66, http://www.brookings.edu/~media/Files/rc/reports/2010/08_arab_opinion_poll_telhami/08_arab_opinion_poll_telhami.pdf
- 2 "Turkish FM says US, NATO support Ankara's Road Map to Libya", *Hurriyet Daily News and Economic Review*, May 7, 2011, <http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=turkish-fm-says-balancing-relations-with-regimes-people-difficult-2011-05-08>
- 3 בין הרעיונות שהועלו היו תכנון כביש מהיר שייבנה בין העיר מרסין בדרום טורקיה, דרך חלב ודמשק בסוריה ועד עקבה שבירדן. כן תוכננו מסילת רכבת וכביש מהיר ממרסין עד בצרה שבדרום עיראק. תוכנן גם שיפוץ מסילת הרכבת החיג'אזית, שהוקמה בזמן האימפריה העות'מאנית. הטורקים רצו לראות גם בבנייתם של אזורי תעשייה משותפים ובהפחתת מחסומי סחר. תוכניות טורקיות היו גם ביחס לתחום הפיננסי, למשל, הקמה של "בנק הלבנט המאוחד" והכללתן של חברות אזוריות במסחר בבורסה באיסטנבול: Cengiz Aktar, "Regional Power Postures: Between the Reasonable and the Adventurous", *Hurriyet Daily News and Economic Review*, December 24, 2010, <http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=regional-power-postures-between-reasonable-and-adventurous-2010-12-23>
- 4 מאז 2002 צמחה הכלכלה הטורקית בקצב ממוצע של 7% לשנה, למעט השנים 2008–2009.
- 5 Henri Barkey, "Turkey and the Arab Spring", April 26, 2011, <http://www.carnegieendowment.org/publications/?fa=view&id=43731>
- 6 "Turkish Army to Train Syrian Army", *Hurriyet Daily News and Economic Review*, January 31, 2011, <http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=turkish-army-to-train-syrian->

- army-2011-01-31
- 7 “Turkish PM Says ‘Early’ to Call Assad to Go”, *Hurriyet Daily News and Economic Review*, May 13, 2011, <http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=turkish-pm-says-early-to-call-on-assad-to-go-2011-05-13>
- 8 “Erdogan: Syrian Troops Barbaric, ‘Don’t Behave like Humans’”, *Jerusalem Post*, <http://www.jpost.com/MiddleEast/Article.aspx?id=224433&R=R3> June 10, 2011,
- 9 “Syria Sending the Wrong Signals, Davutoglu Says”, *Today’s Zaman*, August 2, 2011, <http://www.todayszaman.com/news-252506-syria-sending-the-wrong-signals-davutoglu-says.html>
- 10 על אף שנראה שסוגיה זו נפתרה במהלך החתימה על הסכם הסחר החופשי בין סוריה לטורקיה ב-2004, שבמסגרתו הן מכירות בגבול הקיים ביניהן, ולמעשה בשליטה הטורקית באלכסנדריה (הטאי), העובדה שהכרה זו נעשתה רק במובלע במסגרת ההסכם עלולה לעורר תרעומת עתידית בסוריה. ראו: יואב שטרן, “ההבדל הקטן בין ה’האטאי’ לגולן”, **הארץ**, 9 בינואר 2005, <http://www.haaretz.co.il/hasite/objects/pages/PrintArticle.jhtml?itemNo=524665>
- 11 Lauren Williams, “Syrian Businessmen Back Opposition Conference”, *Guardian*, למשל, May 30, 2011, <http://www.guardian.co.uk/world/2011/may/30/syrian-businessmen-back-opposition-conference>
- 12 “Protests Put Gul in Tight Spot During Iran Visit”, *Today’s Zaman*, February 16, 2011, http://www.todayszaman.com/newsDetail_getNewsById.action?newsId=235729
- 13 נציגי הכורדים רצים באופן עצמאי, בגלל הקושי של מפלגות מאורגנות לעבור את אחוז החסימה.
- 14 בעקבות פסילתו של אחד המועמדים הכורדים העצמאיים מלכהן בפרלמנט, גדל מספר המושבים של מפלגת הצדק והפיתוח ל-327.
- “Ak Party Candidate Gets Seat after YSK rules to Disbar Kurdish Deputy”, *Today’s Zaman*, June 22, 2011, <http://www.todayszaman.com/news-248164-ak-party-candidate-gets-seat-after-ysk-rules-to-disbar-kurdish-deputy-.html>
- 15 “Turkey No Longer has Kurdish Issue, Says PM Erdogan”, *Today’s Zaman*, May 1, 2011, <http://www.todayszaman.com/news-242523-turkey-no-longer-has-kurdish-issue-says-pm-erdogan.html>
- 16 “Kurdish Politician Tugluk: Bad Things will Happen”, *Today’s Zaman*, May 6, 2011, <http://www.todayszaman.com/news-243003-kurdish-politician-tugluk-bad-things-will-happen.html>
- 17 Emine Kart, “It’s the Post-Cold War Era, Not a Foreign Policy Shift, Turkey Says”, *Today’s Zaman*, June 13, 2010, http://todayszaman.com/newsDetail_getNewsById.action?jsessionid=164156957108E17A3FCE462644A0C36D?load=detay&link=212947&newsId=212903
- 18 “דיווח: ראש ה-CIA ביקר בטורקיה ודן בעתיד אסד”, *Ynet*, 26 באפריל 2011, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4060742,00.html>
- 19 “Turkey Seizes Cargo of Iranian Plane Bound to Syria”, *Hurriyet Daily News and Economic Review*, March 23, 2011, <http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=ankara-turkey-2011-03-23>

- 20 “Turkey Calls Bin Laden’s Death a Warning to Terrorism”, *Today’s Zaman*, May 2, 2011, <http://www.todayszaman.com/news-242606-turkey-calls-bin-ladens-death-a-warning-to-terrorism.html>
- 21 רונן מדזיני, “חשש: הטורקים יסרבו לקבל שגריר ישראלי חדש”, *Ynet*, 5 באפריל 2011, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4052508,00.html>
- 22 ברק רביד, “ארגון ה-IHH: המאויי מרמרה לא תשתתף במשט”, *הארץ*, 17 ביוני 2011, <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1231654.html>
- 23 ברק רביד, “שר החוץ הטורקי קרא למארגני המשט לשקול מחדש את יציאתם לרצועת עזה”, *הארץ*, 6 ביוני 2011, <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1230442.html>
- 24 Paul Rivlin, “Israel’s Trade Relations with Turkey: An Update”, *Iqtisadi: Middle East Economy*, 1, no. 1 (2011): p. 2.
- 25 מכון הייצוא, אגף כלכלה, “ייצוא הסחורות מישראל: סיכום רבעון ראשון 2011”, מאי 2011, http://www.export.gov.il/_Uploads/36989skuraQ12011.pdf
- 26 “נתניהו: ארדואן? לא אנחנו דרדרנו את היחסים”, *Ynet*, 13 ביוני 2011, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4081486,00.html>
- 27 Abdullah Gul, “The Revolution’s Missing Piece”, *New York Times*, April 20, 2011, http://www.nytimes.com/2011/04/21/opinion/21gul.html?_r=2&scp=2&sq=abdullah%20gul&st=cse
- 28 “Turkey Asks US to Support Palestinian Unity”, *Hurriyet Daily News and Economic Review*, April 29, 2011, <http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=turkey-asks-us-to-give-a-chance-to-palestine-unity-2011-04-29>